

Türki mifologiyada suw kul'ty we ýada daşy

Category: Kitapcy, Mistika we fantastika, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Türki mifologiyada suw kul'ty we ýada daşy TÜRК MİTOLOJİSİNDE SU KÜLTÜ VE YADA TAŞI

Yersu kültü büyük imparatorluklar zamanında gelişerek önemli bir kült haline gelmiştir. Göktürk İmparatorluğu devrinde yersuruhların önemi Orhun Kitabelerinde anlaşılmaktadır. Göktürklerin mukaddes yersuiduk yersub kavramıyla hem koruyucu iyeleri hem de yaşadıkları mekanı ifade ettikleri görülmektedir. "Eçümüz apamız tutmuş yersub" (atalarımızın idare ettiği yersu) cümlesi ile ifade ettikleri yersu, yaşanılan coğrafyadır. Kült haline gelen yersu, Ötügen ve Budun İnli dağlarını ve ormanlarını temsil etmektedir. Bu kutsal yersu ruhları, Göktürklerin kaderini tayin etmektedir. Tonyukuk yazıtlarında, vatanın korunmasında rol alan yersu ruhlarının önemi açıkça ifade edilmiştir. Göktürk vatanına saldıran düşmanlar, Umay tanrıçası ve yersu ruhlarının yardımıyla yenilgiye uğratılmıştır. Türk boylarındaki dağ, su, ağaç, orman, kaya kültleri çok eski Türk kitabelerinde yersub adıyla ifade edilmektedir.[1]

Eski Türk inançlarında, yer gibi su da ıdık, yani kutsaldır. Bu kavramın içine bütün ırmaklar, göller, coşkun akan bütün sular ve pınarlar da dahil edilmektedir.[2] Türkler suyu, kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi, koruyucu ve cezalandırıcı Tanrı olarak da saymaktadırlar.[3] "Tanrı, Türk'ün yeri ve suyu sahipsiz kalmasın diye", Kağanları Türk milletinin üzerine getirip koyar. Vazifesini iyi yapmayan veya isyan edenleri ise yer ve sular cezalandırır. Bu bakımdan yerdeki sular, Türklerin sadece dinlerinde değil, devlet anlayış ve inanışlarında da büyük öneme sahiptir.[4] Bereket sağlama özelliği ile hayat

kaynakları içinde yer aldığına inanılan su, çok sık söylenmese de yeryüzü gibi ana olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, yağmur şeklinde içinden geldiği Gök'e bağlı bulunmaktadır.[5]

Görüldüğü gibi yersub'da yer alan suyun yeryüzünde yüksek bir anlamı vardır. Evrenin dört ögesinden biri de sudur. Su ateşin düşmanıdır ve onu söndürür. Aynı zamanda su, ateşin tamamlayıcısıdır da... Mademki ağaç fidandan oluşuyor, fidanın da serpilip gelişmesi de su ile olmaktadır.[6]

Dünyanın yaratılışı ile ilgili mitlerin çoğunda, dünyanın başlangıçta bir okyanustan ibaret olduğuna inanılmaktadır. Sümer mitolojisinde evrenin kökeni ile ilgili olarak Sümer Tanrıları'nın listesini veren bir tablette, adı "deniz" için kullanılan ideogramla yazılan Tanrıça Namnu, "Gök"ü ve Yer'i doğuran ana olarak tasvir edilmektedir.[7] Babilonya mitolojisine göre, başlangıçta evrenin tatlı su okyanusu Apsu ile, tuzlu su okyanusu Tiamet'in dışında başka bir şey yoktur. Bu ikisinin birleşmesinden tanrılar var olmuştur.[8] Mısır yaratılış mitosuna göre ise, hayatın kaynağı kadim sulardır. Atum Kaos'un sularından yükselerek kuru toprakla üzerinde durabileceği bir tepecik oluşturur. Bu kadim tepecik ilk hayatın çıktığı yerdir.[9]

İnka ve Maya Efsanelerinde de dünyanın yaratılışı ile ilgili olarak; henüz insanoğlu ve hayvanlar yoktu, kuşlar, balıklar, yengeçler ne bitkiler ne de ormanlar vardı. Sadece gökyüzü vardı. Yeryüzünün çehresi görünmüyordu ve gökyüzünün altında sakin yatan deniz tüm enginliğiyle uzanıyordu.[10] Japon Efsanelerinde de başlangıçta var olan suyu görmekteyiz. Dünyanın yaratılması efsanesinin başladığı zamanda denizin üzerinde yüzen yağdan başka bir şey olmadığı belirtilmektedir. İnsanların üzerinde yaşadığı toprak henüz yaratılmamıştı. İki Tanrı, yay biçimindeki köprünün tepesinde dururlar. Aşağıda, sonsuz hareketle kıvıldaayan, gümüş renginde küçük dalgalarla hiç durmadan hareket eden muhteşem mavilik ve uçsuz bucaksız deniz vardı.[11]

Çin mitolojisinde de yaratılışın çeşitli varyantları vardır. Bunlardan birine göre;

“Başlangıçta iki okyanus biri güneyde biri kuzeyde merkezde bir kara parçası vardı. Güney okyanusun efendisi Shu (dikkatsiz), kuzeydeki okyanusun efendisi Hu (aceleci) ve merkezdeki kara parçasının efendisi Hwuntun (kaos) idi.”[12] Burada yer alan iki ayrı okyanus ve iki ayrı efendi ayrıca kara parçasının da var olması Türk mitolojisi ile Çin mitolojisini birbirinden ayırmaktadır. Çin mitolojisinde yaratılış mitinin diğer bir varyantı olan “PanKu” ile İskandinav ve İzlanda mitolojilerinde yer alan “Ymir” mitlerinde anlatılan dünyanın bir veya iki devin parçalanmasıyla oluşması inancı tamamen Türk mitolojine yabancısıdır.[13]

Yaratılışın kaynağı olarak “Sonsuz Su”yun gösterilmesi Türk mitolojisi için de geçerlidir ve su kültü burada da diğer milletlerde olduğu gibi birden fazla yaratılış efsanesi yer almaktadır. Altay yaratılış destanında “başlangıçtaki sonsuz su” şöyle ifade edilmiştir.

*“Dünya bir deniz idi, ne gök vardı ne bir yer,
Uçsuz, bucaksız, sonsuz sular içreydi her yer!
Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,
Uçuyor, arıyordu katı bir yer bir bucak.”*[14]

Yakutların yaratılış efsanelerinde de başlangıçta her yeri kaplayan bir deniz motifi bulunmaktadır. Yakutlara ait olan birkaç değişik yaratılış efsanesinde de bu temel motif yer almaktadır.

“Büyük Ak yaratıcı Ürüngayıgtoyon, ta başlangıçlarda, büyük denizin üzerinde, yükseklerde durup dururken, su üstünde yüzen bir köpük gördü. Tanrı durdu ve köpüğe sordu: “Sen kimsin?” diye. Köpük baktı Tanrı’ya dedi: “Ben bir şeytanım. Ta su dibinde yerde, ben orada yaşarım”. Tanrı döndü şeytana “Gerçek mi bilmem sözün? Var mı su altında yer? Öyleyse bana getir.

Yerden bir parça toprak!" Şeytan daldı denize, epey bir zaman geçti. Sonra Şeytan göründü, elinde az toprakla. Tanrı eline aldı, kara toprağı baktı. Takdis etti toprağı, elinden suya attı. Sonra Şeytan düşündü, şu Tanrı'yı ben nasıl suya batırayım da boğayım diye. Fakat tam bu sırada toprak nasıl olduysa başladı büyümeğe, etrafa yayılmaya. Sertleşti, katılaştı. Denizin büyük kısmı hemen toprak oldu."[15]

Yaratılıştta, okyanus ile beraber Ural Dağları'nı da hesaba katan Vogul efsanesinde de başlangıçtaki sonsuz su, "Çok önceleri dünya suların üzerinde bir tabak gibi yüzermiş"[16] ifadesiyle çok açık bir şekilde görülmektedir.

W. Radloff, Verbitskiy, Anohın ve Potanın gibi araştırmacıların Altay, Yenisey, Yakut ve diğer Türk boyları arasından topladıkları metinlere bakıldığı zaman, Türklerin dünyanın yaratılışı ile ilgili efsanelerindeki en önemli unsurun "başlangıçtaki sonsuz su" inancı olduğu görülür. Asya ve diğer kıtalardaki başka kültürlerde dünyanın yaratılışındaki bu durum Türk Mitolojisindeki gibi özellikler taşımamaktadır.[17] Kuzey Amerika Kızılderili kabilelerinden Çeyenlerin mitolojisine göre "başlangıçta hiçbir şey yokmuş ve büyük ruh Maheo boşlukta yaşıyormuş. Maheo etrafına bakmış ama görünürde hiçbir şey yokmuş. Maheo gücüyle göle benzeyen ama tuzlu olan büyük bir su yaratmış."[18] Çeyenlere ait bu metin, başlangıçta Tanrı'dan başka hiçbir şey olmadığını ve göle benzeyen tuzlu suyun Tanrı tarafından sonradan yaratıldığını ifade etmektedir. Halbuki Türk mitolojisinde, başlangıçta Tanrı ve sonsuz su vardır.

Bazı Türk boyları suyu Tanrı bilirler. Yunanlıların Poseidon'una benzer. Altaylılar bir su iyesinin varlığından bahsetmektedir. Sümerlerin büyük tanrısı Enlil suların ve fırtınaların tanrısıdır. Bununla birlikte Ningişzida'nın da suların tanrısı olduğuna inanılır. Enlil gibi Ea da suların ve fırtınaların tanrısı kabul edilir. Bunun yanında Haniş adında ikinci derecede bir su tanrısı bulunmaktadır. Nina da kuyu ve su yollarının tanrısıdır.[19] Gardizi'ye göre Kimekler

(Kıpçaklar) İrtiş ırmağını büyük kabul edip ona tapar ve secde ederler. Suyun, Kimeklerin Tanrısı olduğunu belirtirler.[20] Bazı Türk boylarında suyun Tanrı kabul edilmesinin yanında Türk boylarının hemen hepsinde her suyun bir iyesi olduğu inancı hakimdir. Günümüz Yakut Türkleri her ırmağın, gölün, pınarın ayrı bir iyesi olduğuna inanmaktadır. Karağas Türkleri su iyesine Sug ezi adını verir ve bol balık avlamak isteyen balıkçı, bu iyenin ruhunu memnun etmesi amacıyla bir kayın ağacına onun adına renkli bir bez parçası bağlar.[21]

Yakut Türkleri, ilkbaharda balık avına çıkmadan önce, U İççite adlı su iyesine doğurmamış bir ineği kurban edip içki ve balık sunarlar. Yakutlardaki su iyesinin bir diğeri ise, Ukula Toyon'dur. Bu su iyesi, suların kirletilmesine kızar, şayet sular temiz tutulmaz kirletilirse su kaynaklarını kurutur ve insanları susuz bırakır.[22]

Sayıları çok ve değişken olan, Göktürklerin kutsal nehirlerine Altay toplumlarında tarih boyunca rastlanmaktadır. Reşideddin bu nehirleri Onnehir, OnOrkun (On Orhon) olarak adlandırmaktadır. Bu nehirler, Uygurlarda Tamir, Selenge, Tola; Moğallarda Selenga, Onoen, Kerulen İli; Batı'da Volga (İdil) olarak anılmaktadır.[23]

Altay Türkleri hanlarının, Khatun nehrinin kaynağında oturduklarına inanarak onun adına kurban keserler. Böylece, kendilerine iyilik etmeleri için yalvarırlar. Yeniseyliler ise, Tom ve Kem ırmaklarını kutsal sayarlar. Diğer bir Türk halkı olan Etilere göre de Tamarmara nehri kutsaldır ve Sulikatte adında bir de tanrısı vardır. Kumarbi efsanesinde Dicle nehri Tanrı olarak nitelendirilir ve Aranzah olarak adlandırılırlar. Karanlıklar içinde gömülü olan Kaf Dağı da kimsenin görmediği bir denize çevrilidir.[24]

Türklerde suya karşı olan bu sağlam inanç ona kutsallık vermekle birlikte ölümsüzlüğü de bahsettiğine inanılmaktadır. Fakat bu su diğer sulardan ayrılmakta ve "Hayat Suyu" olarak anılmaktadır. Bu unsur, Eski Türk inanç sistemi içinde yer

almakta ve birçok Türk boyunda görülmektedir.

Bazı Altay efsanelerine göre, göğün on ikinci katına kadar uzanan Dünya Dağı'nın üzerinde bir Kayın ağacı var. Hayat Suyu da bu kayının altındaki kutsal bir çukurda bulunmaktadır. Bu suyun başında yine kutsal sayılan bir bekçi ruh vardır.

Efsaneye göre bekçinin adı Tata idi ve Hayat Suyu ile ilgili kısmı şöyledir:

*“Büyük bir dağ yükselir, on iki gök katından
Dağda bir kayın vardı, yaprakları altından,
Kayının altındaysa, küçük bir çukur vardı,
Bir karış bile değil, o kadar yüzlek dardı.
Bu çukur hep doluydu, kutsal hayat suyuyla,
İçen ölmez olurdu, ebedi bir duyuyla,
Altın bir köse vardı, bu suyun tam başında,
Bir de bekçe konulmuştu, kim bilir kaç yaşında,
AkSakal Tata denir bu bekçinin adına,
Tanrıca konmuş idi, bu kayının altına”[25]*

Uygurların Türeyiş efsanelerinden Er Sogotoh destanında da Hakan Ağacının varlığından bahsedilir. “Bu ağaca Hakanağaç derlenmiş. Bu ağaç öyle büyük öyle büyükmüş ki, ortadaki dalları bile gökte mavi bir duman gibi görünmüş. Zirvesi dokuz göğü bile delip geçermiş. Onun dibinde de, insanlığa ölmezlik sırrını veren ebedi, “Hayat Suyu” kaynarmış. İhtiyarlar, kuvvetten düşmüş, inekler gelirler, bunun diplerinde gezerler bu sudan içtikten sonra, yine gençleşip kuvvetlenerek dönerlermiş.[26]

Dede Korkut kitabındaki Salur Kazan'ın ırmağa hitaben söylediği sözler, şamanların yersu ruhlarına hitaben söyledikleri ilahilere benzemektedir. Salur Kazan Irmağa;

*“Çığnım çığnım kayalardan akan su,
Ağaç gemileri oynadan su
Hasan ile Hüseyin'in hasreti su
Bağ ile bostanların ziyneti su*

*Ayşe ile Fatma'nın nikahı su
Şehbaz atlar içtiği su
Kızıl develer gelüp geçtiği su
Ag koyunlar gelüp çevresinde yattığı su
Odamın haberini verir misin değil mana
Kara başum kurban olsun suyum sana”[27]*

demektedir.

Akışı hızlı, büyük, ırmaklar geçit vermezler. İrtiş ırmağı, Türgeş adını taşıyan bütün Türk kesimlerinin ırmağıdır. Türgeşlere yapılan büyük Göktürk akınları, Türgeş ırmağı ile yakından ilgili olmuştur. Bunun için Vezir Bilge Tonyukuk, “Ertiş ögüzüg keçiksizin keçtimiz”. Yani “İrtiş ırmağının geçitsizliklerin geçtik”[28] demiştir. Oğuzların ulu kabul ettikleri ırmağı ise, kendi illerinden geçen, Benegit ırmağı idi. Bütün Türk halklarının kendi dünya görüşlerine göre, kendi suları, ulu ve kutlu ırmakları vardı.[29] Bunun yanında Eski Türkler sıcak suların cehennemden, tatlı ve iyi suların da cennetten geldiğine inanırlardı.[30]

Eski Türkler, büyük su birikintilerine ve büyük göllere tengiz derlerdi. Göller, Türk masallarında, efsanelerinde ve mitolojisinde duygularla dolu bir yer olarak anlatılmıştır. Göl “ünlerin, bilginin, paranın birikmesi” veya bunun sembolüdür. Kültegin (Költigin) kitabesindeki “Türgi Yargun Köl” bunların en önemlisidir. Yine bu kitabedeki “Kara Köl” ü de bu göllere katabiliriz.[31] Göller içinde efsanelerde en çok yer almış olan göl Issık Göl'dür. Milli destanlarımızdan anlaşıldığına göre Türkler, her tarafı dolaştıktan sonra bu gölün kenarına gelmiş ve yerleşmişlerdir. Bu civar Türk kahramanlarına uzun yıllar sahne olmuştur. Issık Göl'ün etrafı ormanlarla, yüksek tepelerle ve otlaklarla çevrilidir. Suları da sıcaktır. Bu yüzden Issık Göl denilmiştir. Kırgızlar da bu gölün etrafında yerleşmişlerdir. Bazı dağların başındaki volkanik göller de “Gök Gölü” diye adlandırılmış ve bunlar da kutsal sayılmıştır.[32]

Su ile ilgili bu inançların ve kutsallıkların günümüzde de

halkımız arasında yaşadığını gösteren örnekleri vardır.

Bugün, Tunceli ve Bingöl çevrelerinde gelin eve getirilmeden önce ırmak veya dere üstüne kurulu köprüden geçirme adeti vardır. Bu dere ve ırmak kuru dahi olsa bu adet yerine getirilir. Böylece, eve gelen gelinin kötülüklerden korunacağına ve girdiği eve bereket getireceğine inanırlar. Diyarbakır ve Şanlıurfa çevresinde kuruyan veya kurumak üzere olan su kuyularına ve ırmaklara kurban kanı akıtılır. Bu işlem sayesinde onların kuruması önlenmeye çalışılır.[33] Harput'un Güneyçayır Köyü'ndeki "Kırklar" adı verilen kaynak suyuyla yıkanan hastalıklı ve cılız çocukların, kırk basan ve iflah olmayanların şifa bulacağına inanırlar.[34]

Bitlis'te cenaze çıkan evdeki, bütün kaplardaki sular boşaltılır. Bu uygulamanın evdeki diğer kişilerin hayrına olduğuna inanırlar. Kars'ta yedi ayrı çeşmeden su toplayıp sabah namazından sonra bu suyla yıkanan kızın bahtının açık olacağına inanırlar.

Malatya'da doğum yapan kadının sonu denilen kısmının suya atılmasıyla, çocuğun kısmetinin açılacağına ve kısmetini bulunduğu yerden uzaklarda arayacağına aynı zamanda da huyunun su gibi temiz olacağına inanırlar. Şanlıurfa'da ve yöresinde sabah erkenden kapı önüne su dökülürse evin rızkının artacağına inanılır. Kars ve çevresinde rüya, akan bir suya anlatmak suretiyle suyun sıkıntıları alıp götüreceğine inanılır.[35]

Yine Anadolu'nun birçok köy ve kasabasında, suyun akıtılmaması ve pislenmemesi inancı vardır. Suyun boşa akıtılması ve lüzumsuz kullanılmasına izin verilmemektedir.

Bugün Orta Asya toplumlarının birçoğunda suyun dışkı ile kirletilmesi, bazen suda yıkanılması ve de çamaşır ve kap kacağın yıkanması yasaklanmıştır.[36] 1912-1914 ve 1918-1922 yıllarında Kazak boyları arasında yapılan bazı araştırmalara göre, sabahleyin elini yüzünü yıkamadan sofraya oturan

çocukları anaları takdir ederken, ihtiyarlar da şaka olarak “dokunmayın buzağları, kuzuları semiz olur” demektedir. Böyle bir şaka, Başkurlarda da tespit edilmiştir. Bu şakanın ve davranışların Eski Türklerin inanç sisteminin kalıntısı olduğundan şüphe yoktur. Bu adetler, temizliğe riayet etmemek gibi basit bir tembelliğin neticesi değil arı ve kutlu bir ruh veya bu ruhun makamı sayılan suyu kirletmekten çekinme ve sakınmanın icabı idi.[37]

Ayrıca bugün Anadolu’da sıcak su yere dökülürken yerde bulunana yer iyelerinin (iyi veya kötü) yanacağından konularak dökmeden önce ve dökerken “destur destur” diyerek uzaklaştırılır ve de zarar görmesi engellenir.

Nahçıvan’da, İğdır’da olduğu gibi Nevruz bayramında, Son Çarşamba (Ahır çerçenbe) gecesinin sabahında, kızlar akarsuyun yanına giderek suya selam verir ve üzerinden atlarlar. Bir kap su getirerek evin etrafına ve bahçesine dökerek bütün sıkıntıların bitip bereketin geleceğine inanmaları[38] başlangıçtaki Türk inançlarının değişik şekillerde günümüzde de devam ettiğini gösteren pratiklerdir. Pınarların, derelerin kurduğu ve kuraklığın çok arttığı zamanlarda Eski Türklerin, Gök’e bağlı olan suyu yağmur şeklinde yere indirmek amacıyla kullandıkları bazı teknikleri vardı. Bu tekniklerin başında “Yada Taşı” geleneği gelmektedir.

Yada taşı, Türk dini tarihi içinde yağmur taşı (Yada, yat), Doğulu ve Batılı araştırmacıların dikkatini üzerine çekmiştir.[39] Çok eski devirlerden beri Türk kavimlerindeki yaygın bir inanca göre, büyük Türk Tanrısı, Türklerin cediti âlâsına yada (yahut cada, yat) denilen sihirli bir taş armağan etmiştir. Türkler bu taşla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır ve fırtına çıkartabilirdi. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuştur. Şamanlara göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadaçların ellerinde de bulunmaktadır.[40]

Bu taşta, Araplar, Hacerül Matar, Farslar, Senki Vede,

Çağataylar ise Yeşim Taşı demektedir.[41] Türk lehçelerindeki bazı fonetik farklılıklardan dolayı bu taşın telaffuzunda da farklılıklar bulunmaktadır. Yakutçada sata, Altaycada cada, Kıpçak gurubuna dahil olan lehçelerde cay denir.[42]

Yada taşı hakkındaki ilk habere Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Çinlilerin Tong sülâlesi tarihine göre; "Türklerin büyük ataları Hunların kuzeyinde bulunan So sülâlesinden idi: Oymağın başbuğu Ananbu idi. Bunlar yetmiş kardeş idi. Birincisi dişi kurttan türemiş olup adı İçjininişibu idi. Ananbu ve kardeşleri doğuşundan budala oldukları için onların bütün sülâlesi imha edildi: Nişibu tabiatüstü hususiyetlere malikti: Yağmur yağdırıp fırtına çıkarabilirdi. İki karısı vardı. Diyorlar ki biri yaz ruhunun kızı, ikincisi de kış ruhunun kızı idi"[43] denilmektedir.

Prof. Dr. Faruk Sümer, Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Adeti adlı makalesinde 17. yy.'dan 18. yy.'a kadar telif olunan coğrafi ve tarihi eserlerde, seyahatnamelerde, lügat kitaplarında ve şairlerin manzumelerinde Türklerin bu meşhur adetlerinden bahsedildiğini ve bu konuda birbirinden meraklı ve tafsilatlı haberler verildiğini yazmıştır.[44]

Yada taşının fonksiyonu ile ilgili hadiseyi gözüyle gördüğünü bildiren ilk müellif, büyük Türk alimi Kaşgarlı Mahmut'tur. Kaşgarlı Mahmut da 11. yüzyılın ikinci yarısında yazmış olduğu Divânu Lügatit Türk adlı eserinde, bu mesele ile alakalı olan müşahedesini şöyle anlatmaktadır: Yat bir nevi kahinliktir. Hususi taşlarla yapılır. Bu şekilde yağmur ve kar yağdırılır, rüzgar estirilir. Bu usul Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gördüm. Orada bir yangın çıkmıştı; mevsim yazdı. Bu suretle kar yağdırılırdı ve Ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü.[45]

449 yılı olaylarından bahsedilirken şöyle bir kayıt olduğu belirtilmektedir: "Evvelce Kuzey Hunlarının idaresinde bulunan Yüeban ahalisinde öyle kâhinler vardı ki Cücenlerin saldırılarına karşı durduklarında çok şiddetli yağmur

yağdırdılar, fırtına çıkardılar. Cücenlerin onda üçü sellerde boğuldu, soğuktan kırıldı.”[46]

Kaşgarlı Mahmut’un çağdaşı olan Gardizi’nin “Zeynül Ahbar” adlı eserinde yat taşının menşei hakkında şöyle bir rivayet nakledilmektedir: “Peygamber Nuh Aleyhisselam cihanı dört oğlu arasında taksim ettiği zaman Türklerin atası olan Yafes’e de şark diyarlarını vermişti. Nuh Peygamber Tanrı’ya, oğlu Yafes’e istediği zaman yağmur yağdırabilmesi mümkün kılacak bir dua öğretmesini niyaz ediyor.

Cenabı Hak sevgili Peygamberi’nin duasını müstecab kılarak Yafes’e bir dua öğretiyor. Yafes duayı unutmamak için bir taş yazıyor. Ve bunu muska gibi boynuna asıyor. Türkistan’a gelen Yafes, bu taşla istediği zaman yağmur yağdırıyor ve suları taşıyordu. Yafes öldükten sonra taş Türkiye Türklerinin ataları olan Oğuzlara intikal ediyor. Lakin diğer Türk kavimleri de Yafes’in evladı oldukları için taş üzerinde hak iddia ediyorlardı. Bunun üzerine Oğuzlar, diğer Türk kavimlerinin bu meseleyi halletmesi için yaptıkları teklifi kabul ederek kur’a çekiyorlar. Kur’a, Türk kavimlerinden biri olan Karluklara çıkmış ve taş onlara verilmiştir. Bir müddet sonra Karluklar yağmur yağdırmak istediler. Lakin bu maksatla yapılan işten olumlu bir sonuç alınmamış ve gökten bir damla yağmur yağmamıştır. Böylece taşın sahte olduğu anlaşılmıştı. Oğuzlar asıl taşı saklayarak Karluklara ona benzeyen başka bir taş vermişlerdi. Meselenin anlaşılması üzerine Türk kavimleri arasında uzun ve kanlı bir savaş başlamıştır.”[47]

Dr. Rıza Nur’un Türk Tarihi adlı eserinde Şamanizm’de din ile sihrin eşit olup şamanların yağmur yağdırma kudretine sahip oldukları kaydedilmiştir. Şarki Türk yurtlarındaki birkaç ırmaktan çıkan ve birkaç çeşidi olan Yada taşıyla da yağmur yağdırdıklarını[48] bildirmektedir.

Firdevsi’nin meşhur eseri Şahname’de, yada, Moğolca ced, yadacılık yedecilik, cadılık ve bu işin sihir olduğundan bahsedilir. Tuluy Han zamanında yağmur yağdırılarak Hitay

askerinin perişan olduğundan bahsediliyor. Yada, Yat vb. dinisihri inançların sınırı ve etkisi hemen bütün Türk kavmini sardığı gibi Çin'e, Moğollara ve UralAltay kavimlerine kadar yayılmış bulunmaktadır.[49]

13. asırda yaşamış bir müellif de yağmur taşının şekli ve menşei hakkındaki sözleri şöyle hulasa etmiştir; "Yağmur taşı yumuşak, büyük bir kuş yumurtası büyüklüğünde olup üç türlüdür. Bu taş hakkında muhtelif fikirler vardır. Bazılarının zannına göre bu taş, Çin'in doğu sınırlarında bulunan madenlerden hasıl olmaktadır. Bazılar derler ki bu taş, Çin'in serhaddindeki sürhab adlı kırmızı kanatlı büyük bir su kuşunun mahsulüdür"[50] demektir. Türklerin kültür hayatı, folkloru, etnografyası üzerinde yapmış olduğu araştırmalarla tanınan Radloff, 1861 yılında Altay'da Abakan ırmağı kaynağı çevresinde bulunduğu sırada yağmur taşı ile ilgili bir olaya tanık oluyor. Bu defa şiddetli yağmurdan kurtulmak için rehberi olan şahıs, aynı zamanda yadacı olduğundan yağmurun durması ve gökyüzünün açılması için efsun mahiyetinde manzume okuduğunu kaydetmiştir.[51]

Yada taşının yağmur yağdırmasının yanı sıra yağmurun şiddeti ve uzun süre yağmasından dolayı halkın ayrıca büyük zarar gördüğü ve yağmuru durdurmak için de değişik metodların uygulandığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Hatta bazı yadacıların akibeti de bu yüzden kötü olmaktadır.

Buna örnek olarak: Harzemşah (Harezşah) Sultan Mehmet, Çingiz İstilasından önce Çin tarafına gelirken çok fazla yağmur ve kara maruz kalır. Bunu, yağmur taşı kullanan bir Yadacı'nın yaptığını anlayınca, o iki şahsı huzuruna getirtir ve siyah keçelere sarıp gömdürür. Böylece yağmur kesilir. Şayet öldürmeselermiş yağmur kesilmeyip felakete uğrayacaklarmış. Yine Şifai'nin naklettiğine göre, Semerkand şehrinde yağmura ihtiyaç duyulur. Taş, bir tas içindeki suyu bırakılıp bir yere konuluyor. Hafız adındaki birisi bilmeyerek suyu içiyor ve hemen yağmur kesilmek bilmeden yağmaya, seller taşmaya başlıyor. Halk bir felakete uğranılacağından korkarak bunun

sebebini araştırır. Hafız'ı yakalayıp şehirden sürerler böylece yağmur kesilir. Fakat Hafız hangi vilayete giderse yağmur da oraya gidiyormuş. Bunun üzerine Maverâünnehir ve Horasan'dan sürülerek nihayet Mısır'a sığınıyor. Hafız yurt özlemiyle Semerkent'a gidiyorsa da artık o etki kaybolmuştur. Fakat bu zâta da, taşta nispet yapıлып Hafız Yede demişlerdir.[52]

Taşın nasıl kullanıldığı, yağmur yağdırma işlemlerinde hangi sıranın takip edildiği, ve taşla birlikte kullanılan diğer materyallerin ne olduğuna gelince; "Harezmi hükümdarlarından Sultan Alaaddin Mehmet huzurunda bir ihtiyarın bir tase su doldurup içine iki boru diktiğini, üçüncü borudan yüksek bir yere koyduğu, yağmur taşı renginde bir yılanın aşağı sarkıverdiğini, ihtiyarın Türk yat taşını tase daldırdığı ve daha bir dakika olmadan bunları sudan çıkararak birbirine sürttüğünü ve ikisini de birer tarafa fırlattığını ve bunu yedi defa tekrarladıktan sonra taşta su alarak her tarafa serptiği ve yağmur yağdırdığı kaydedilmiştir." [53] Yağdırma işlemini Şaban Şifai de aynı şekilde anlatmıştır.

Yine, yağmur taşının yağdırma işinde kullanma metodu ve nerede bulunduğu, Cabir bin Hayyan'ın "El havasül KebirKitab'ül" bahsinde şu şekilde sunulmuştur: "Yazın sıcak bir gününde, bu yağmur taşı bir büyük tasın içine konulup tasın içine doluncaya kadar su konduktan sonra bu taşların yüzlerini birbirine sürtecek olursan yağmur yağmağa başlar." [54] Ayrıca bu taşın, Karluk Türklerinin topraklarındaki bir dereye bulunduğu, bu yerlerde aynı zamanda elmas bulunduğu ve vadinin içinde müthiş yılanlar, büyük yırtıcı kuşların bulunduğu ve manzarasının ürpertici olduğu anlatılıyor. Bu vadiden geçirilen katır ve merkep gibi hayvanların ayaklarına keçeler sarılarak taşların birbirine çarpıp yağmur yağmasına karşın tedbir alınması gerektiği söyleniyor. [55] Faruk Sümer de bu mesele ile ilgili olarak şunları bildirmektedir: "Türkistan'da bir dağ geçidi vardır. Buradan geçenler gürültü çıkarmaması için hayvanların nallarını keçe ile sararlar. Eğer geçitte bulunan

taşlardan birisi diğèrinin üzerine düşer ve bundan cüzi da olsa bir gürültü çıkarsa hava derhal bulutlanır ve bulutlardan insan ve hayvanları mahvedinceye kadar, kesilmeyen ve bol miktarda yağmur yağar.”[56]

Çağdaş Türk halklarının folklorlarında Yada taşı efsanesi en çok yayılmış efsanelerden biridir. Yakutlar Yada taşına “sata” derler. Bu taş Yakutlara göre, at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların midesinde bulunur. En kuvvetli sata taşı, kurdun karnından çıkarılan taştır. Sata taşı ile Şamanlar yazın yağmur, kar yağdırıp; müthiş fırtına estirebilirler. Sata taşı Yakutlara göre canlı bir cisimdir. İnsan kafasına benzer. Yüzü, gözü, kulağı, ağzı çok net görülür. Kadın veya bir yabancıya eli veya gözü dokunursa ölür, kuvvetini kaybeder. Canlı satayı ele alıp yukarı kaldırılırsa derhal soğuk rüzgar eser, yağmur veyahut kar yağar. Elinde bu taşı bulunduran adam, uzak yola çıkar ve bunu da atının yelesi veya kuyruğu altına bağlarsa at terlemez, daima esen serin rüzgar altında rahat rahat seyahat eder”[57] Altay Şamanlarında kamlardan başka “yadaçı” denilen adamlar da vardır. Yadaçı, yada denilen taşı ile yağmur, kar, dolu yağdırır ve fırtına çıkarır. Yada taşı daima rüzgar esen dağlarda bulunur. Bu taşı elde temek için Yadaçı, bütün mal ve mülkünü feda edebilir.”[58]

Kırgız Kazakların “Er Gökçe” destanında, Altınordu Devleti’nin meşhur kahramanlarından Er Kosay’ın düşman ülkesine akın yaptığı esnada çölde başına gelenler şöyle anlatılmaktadır:

“Yanıdaki adamlar susadı. Er Kosay’a susuzluktan şikayet ediyorlar. Er Kosay, uzun kulaklı sarı atının eğerinin altından çay taşını çekip çıkardı. Salladı salladı yere koydu. Havadan yağmur yağdı yağmur suyunu içtiler.”[59]

Kırgızların Manas Destanı’nda büyük Çin seferi rivayetinde Almanbet adlı kahramanın yağmur yağdırmak için “bulutları efsunladığı”ndan bahsedilmektedir. Kırgızların inanışlarına göre, çada taşı koyun karnında bulunur. Bu taşla yazın kar yağdırmak mümkündür.[60]

Bugün Anadolu'da bu geleneğin izlerinin var olduğu ve bir şekilde devam ettirildiği de açıktır. "Anadolu'nun bazı bölgelerinde "yağmur duası" ile ilgili gelenekler arasında kırk bir taşa dua okunup suya atmak adeti tespit edilmiştir." [61] Yine Anadolu'da her türlü tehlikeyi uzaklaştıracağına inanılarak çocuklara takılan bir taşa da yat taşı, yat boncuğu dendiği bilinmektedir. [62] Bu adetlerinde "Yada taşı" inancına bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Su, Türkler için eski ve kutsal bir varlıktır. Bereket ve kuvvet kaynağı sayılmasının yanında koruyucu veya cezalandırıcı bir Tanrı, yaratılışın kaynağı, hayatın başlangıcı gibi nitelikleri de beraberinde getiren su, sadece Türk inanışlarında ve mitolojisinde değil, pek çok milletin mitolojisinde de önemli bir yere sahiptir. Farklı inanışlara rağmen hayatın beş temel unsuru içinde yer alan suyun bütün dünya mitolojisinde ortak bir kavram olarak yer alması, onun önemini ve evrenselliğini göstermektedir.

Türk mitolojisinde Tanrı ile başlangıçtan beri var olan ve her dönemde bütün Türk halkları tarafından büyük saygı gösterilen yersub, sahipsiz kalmasın diye Tanrı tarafından gönderilen hakanlarla korunmuştur. Türk mitolojisinde olduğu gibi bazı milletlerin yaratılış efsanesinde de temel unsur su olmuştur. Yaratılıştaki büyük bir öneme sahip olan su, türeyişten sonra insanlar için; göl, deniz, ırmak, pınar gibi öğeleri ile mukaddes bir varlık haline gelmiştir. Her Türk halkın yaşadığı coğrafya içinde yer alan göl, ırmak ve pınarlar kutsal sayılmıştır. Onların her birinin bir ruhu, iyisi olduğuna inanılmış ve bu iyeler daima memnun edilmeye çalışılmıştır. Çünkü bu suların devamlılığı iyelerine bağlıdır. Bu yüzden, suların kirletilmesi ve boşa akıtılması yasaklanmıştır.

Suyun kudsiyeti, ölümsüzlük vermesi gibi bir fonksiyonu ifa etmesiyle de güçlendirilmiştir.

Su ile ilgili bu temel inançların bir silsile halinde devam ettiğini bugün Anadolu'da ve Orta Asya Türk halkları arasında görmekteyiz. Kimi yerde suyun bereketi, kimi yerde sağlık kaynağı olması, kimi yerde de ruhun arındırılması ve kötülükleri alıp götürmesi yönünde inançlar vardır.

Büyük kuraklık zamanlarında, gölün ve ırmağın olmadığı veya kuruduğu yerlerde suya kavuşma Yada taşıyla olmuştur. Gökte bulunan suyun yağmur olarak yere akıtılması için Yada taşı devreye sokulmuştur. Yağmur, kar ve dolu yağdırdığına inanılan bu taş sayesinde hem kuraklıktan ve susuzluktan kurutulmuş hem de çok fazla yağmur yağdırmak suretiyle de düşmanlar helak edilmiştir.

Yada taşı, hem taş kültü hem de su kültü ile ortak bir ilişki de olması münasebetiyle farklı bir değere sahiptir. Bu yüzden taş kültü ile ilgili olarak en yaygın olan taş Yada taşı olmuştur. Her ne kadar farklı bir telaffuzla ve farklı isimlerle adlandırılrsa da işlev olarak ortaktır. Yani Araplardaki Hacerül Matar ile Farslardaki Senki Yede ve Türk lehçelerindeki Cay, Cada, Yada olarak adlandırılan taşlar aynı işlevdedir. Türk halkları, belli dönemlerde bu taşı elde etmek için mücadele vermiştir. Hatta uzun ve kanlı savaşların yapıldığı kaydedilmektedir.

Yada taşının yağmur yağdırmasının yanında azgın yağan yağmurun durdurulması için de bazı işlemler yapılmaktadır. Yada taşıyla yağmur yağdıran kişiler bazı zamanlarda bir felâkete sebep olduklarından dolayı ya öldürülmekte ya da memleketten uzaklaştırılmaktadır.

Yada taşının rengi, şekli, bulunduğu yer ve kullanılış şekli hakkındaki bilgiler büyük oranda ortaktır.

Ekrem AYAN,

Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi / Türkiye.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 3 Sayfa: 622-629.

Kaynaklar:

- ◆ Abdulkadir İNAN; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- ◆ Abdulkadir İNAN; Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- ◆ MARIOTC. K. RACHLİN; Kızılderili Mitolojisi, çev; İnsal Özönlü, İmge Yayınevi, Ankara 1995.
- ◆ Bahaeddin ÖGEL; Türk Mitolojisi III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- ◆ Donald A. MACKENZIE; Çin ve Japon Mitolojisi, İmge Yayınevi, Ankara 1996.
- ◆ Faruk SÜMER; Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Adeti, C. IV, S. 44, Resimli Tarih Mecmuası, 1953.
- ◆ Felicien CHALLENGE; Japon Efsaneleri, çev; Eray Canberk, Okyanus Yayınları, Ankara 1987.
- ◆ Fred Gladstone BRATTON; Yakın Doğu Mitolojisi, çev; Nejat Muallimoğlu, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1992.
- ◆ Gülsine UZUN; Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Mitolojik Unsurlar, Yüksek Lisans Tezi, Muğla 1998.
- ◆ Hikmet TANYU; Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.
- ◆ JeanPaul ROUX; Türklerin ve Moğolların Eski Dini, çev; Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 1994.
- ◆ JeanPaul ROUX; Türkler ve Moğollarda Su Kutsaldır, çev; Türker Acaroğlu, Folklor Dergisi, S. 38, Ekim 1989.
- ◆ Murat URAZ; Türk Mitolojisi, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1994.
- ◆ Rıfat ARAZ; Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.
- ◆ Yaşar KALAFAT; Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.
- ◆ Walter KRİCKEBERG; İnk ve Maya Efsaneleri; çev; Alev Kırım, Okyanus Yayınları, Ankara 1997.

Dipnotlar:

- [1] A. İnan; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1986, s. 48.
- [2] Y. Kalafat; Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 1995, s. 52.
- [3] M. Uraz; Türk Mitolojisi, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1994, s. 180.
- [4] B. Ögel; Türk Mitolojisi I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 315.
- [5] J. P. Roux; Türklerin ve Moğolların Eski Dini, çev; A. Kazancıgil, İşaret Yay. İstanbul 1994, s. 180.
- [6] J. P. Roux; Türklerde ve Moğollarda Su Kutsaldır, çev; Türker Acaroğlu, Folklor, S. 38, Ekim 1989, s. 31.
- [7] S. H. Hooke; Ortadoğu Mitolojisi, çev; Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s. 25.
- [8] S. H. Hooke; a.g.e., s. 44.
- [9] F. G. Bratton; Yakın Doğu Mitolojisi, çev; N. Muallimoğlu, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yay. İstanbul 1992, s. 68.
- [10] W. Krickeberg; İnkâ ve Maya Efsaneleri, Çev; Alev Kırım, Okyanus Yay. Ankara 1997, s.
- [11] F. Challenge; Japon Efsaneleri, çev; Eray Canberk, Okyanus Yay. Ankara 1987, s. 15.
- [12] D. A. Mackenzie; Çin ve Japon Mitolojisi, İmge Yayınevi, Ankara 1996, s. 217.
- [13] Ö. Oğuz; Mitolojimizde ve Ural Batır Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su, Milli Folklor, S. 38, Ankara 1998, s. 22.
- [14] B. Ögel; a.g.e., C. I, s. 432.
- [15] B. Ögel; a.g.e., C. I, s. 448.
- [16] B. Ögel; a.g.e., C. I, s. 471.
- [17] Ö. Oğuz; a.g.m. s. 22.
- [18] A. Mariott C. K. Rachlin; Kızılderili Mitolojisi, çev; İ. Özünlü, İmge Yay. Ankara 1995, s. 36
- [19] M. Uraz; Türk Mitolojisi, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1994, s. 180.
- [20] A. İnan; Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 491.
- [21] Y. Kalafat; a.g.e., s. 53.

- [22] Y. Kalafat; a.g.e., s. 53-54.
- [23] J. P. Roux; a.g.e., s. 116.
- [24] M. Uraz; a.g.e., s. 182.
- [25] B. Ögel; a.g.e., C. I s. 107.
- [26] B. Ögel; a.g.e., C. I s. 105.
- [27] A. İnan; Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, sh. 492.
- [28] B. Ögel; a.g.e., C. II, s. 367.
- [29] B. Ögel; a.g.e., C. II, s. 373.
- [30] M. Uraz; a.g.e., s. 181.
- [31] B. Ögel; a.g.e., C. II, s. 407-408.
- [32] M. Uraz; a.g.e., s. 182.
- [33] Y. Kalafat; a.g.e., s. 54.
- [34] R. Araz; Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara 1991, s. 56.
- [35] Y. Kalafat; a.g.e., s. 55-56
- [36] J. P. Roux; a.g.e., s. 114.
- [37] A. İnan; a.g.e., s. 494-495.
- [38] Nevruz ve Renkler, Yayına hazırlayan; Prof. Dr. Sadık TuralElmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s. 56.
- [39] H. Tanyu; Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara 1968, s. 41.
- [40] A. İnan; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 160.
- [41] M. Uraz; a.g.e., s. 185.
- [42] A. İnan; a.g.e., s. 160.
- [43] A. İnan; a.g.e., s. 160.
- [44] F. Sümer; Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Adeti, CIV, S. 44, Resimli Tarih Mecmuası, 1953, s. 25-33.
- [45] M. Uraz; a.g.e., s. 184.
- [46] A. İnan; a.g.e., s. 160.
- [47] F. Sümer; a.g.m. s. 2533-2535.
- [48] R. Nur; Türk Tarihi, İstanbul 1926, s. 225.
- [49] H. Tanyu; a.g.e., s. 44.
- [50] F. Sümer; a.g.m. s. 25-35.
- [51] H. Tanyu; a.g.e., s. 54.

- [52] H. Tanyu; a.g.e., s. 58.
- [53] H. Tanyu; a.g.e., s. 56.
- [54] H. Tanyu; a.g.e., s. 66.
- [55] H. Tanyu; a.g.e., s. 66.
- [56] F. Sümer; a.g.m.s. 25-35
- [57] A. İnan; a.g.e., s 162.
- [58] A. İnan; a.g.e., s. 163.
- [59] A. İnan; a.g.e., s. 164.
- [60] A. İnan; a.g.e., s. 164.
- [61] A. İnan; a.g.e., s. 164.
- [62] F. Sümer; a.g.m. s. 25-35. Mistika we fantastika